

HERINNERINGEN AAN DE HEIDE;

DOOR

F. A. HARTSEN.

Een belangrijk gedeelte van onzen vaderlandschen bodem bestaat in eene onafzienbare vlakte van eigenaardig voorkomen. De grond is er doorgaans zwart, droog, hard en oneffen. Over het geheel ligt een rozeroode tint. Dit komt van bosjes planten, die met roode bloempjes prijken. Bij sommige zijn de bloemen zeer klein en aan eene lange aar geregen, bij andere zijn zij veel grooter en tot kopjes vereenigd. Tusschenin onderscheidt men hier en daar gele, soms ook blaauwe bloemen van verschillenden vorm. Witachtige grashalmen voltooijen het bont. Hier en daar maken de heerschende tinten plaats voor heuvelen en kommen van blinkend zand, elders schitteren meer of min uitgestrekte plassen of schiet er uit vochtige plekken een frisch groen op.

Die vlakte is de heide. —

De natuurlijke omgeving van den mensch heeft een onweerstaanbaren invloed op zijne gemoedsstemming. Niet het minst heeft zulks de heide op hem, die haar eenzaam bewandelt. Wonderlijk wordt het u te moede, als ge alleen op die vlakte staat.

Ik denk mij een helderen Julij-dag. De zon brandt. Geen wolkje tempert het blaauw. Geen wind beweegt de lucht. Geen geluid stoort de stilte. Ge zijt alleen, alléén tegenover het oncindige: als opgesloten tusschen eene graauwe vlakte en een lichtend gewelf. Regts, links, in de steden, op de akkers, heerscht gedrang en beweging. Menschen weenen, menschen lagchen, menschen sterven, menschen worden geboren. Ge merkt het niet, ge denkt er niet aan. 't Is als ware de wereld uwe, als waren uwe gedachten hare gedachten. In gepeins verzonken wandelt ge voort. Van waar? Waarheen?

Waartoe? Wie? Wanneer? Hoe? allerlei vragen kwellen u. Het antwoord blijft uit. Ge voelt u gedrukt, beangst, zwak en klein en toch . . . zóó magtig, zóó groot. Maar zie, de lucht betreft, eene zachte koelte stuift over de vlakte. Er komt beweging: grashalmen en heidebloemen raken aan het schudden. De wolken pakken zich zamen, de wind groeit aan. De wolken bewegen zich al sneller en sneller. Straks jagen ze voorbij. De zon verduistert zich, Het begint te schemeren. Ook het landschap verandert. Ruischend kreupelhout vertoont zich hier en daar. De witte bast van den berk blinkt geheimzinnig in de schemering. Een klagend geschrei weergalmt door de lucht. Het zijn meeuwen. Hoe angstig vliegen ze rond. Ginds vóór u ligt een waterplas. Daar hebben ze hunne nesten. Willen ze de jongen voor u verbergen? u van het spoor brengen? willen ze u verschrikken door hun wild geschreeuw? of smeeken ze zegen van den hemel af? Wie weet! Maar dat geschreeuw, 'tis akelig. Er ligt iets onheilspellends, iets spookachtigs in. Een vreemd gevoel snoert u de borst zamen. Ge denkt aan Runen en heksendans, aan Bloksberg en Sabbath. Er komt splitsing in het oneindige. Met geesten is 't beziel. Ge voelt u verwant aan de Voorouders met hunne natuurlijke tempels, met hunne barden en boschnymphen, met hunne boschduivels en ondines. Ge hebt hart voor hunne sagen en mythen. Ge zoudt bijna in verzoeking komen het polytheïsme te omhelzen. Er is iets wonderzoets, iets onvergetelijks in uwe stemming. — Ja, onvergetelijk zijn de herinneringen, die de heide achterlaat bij hem, die ze al botaniseerende doorkruist heeft. En zij doen het te meer bij hem, die niet meer in de gelegenheid is van de heide te genieten. Met weemoed verplaatst hij zich in dat goed verleden. Gaarne doorloopt hij in gedachte de botanische tafereelen, die de heide hem aanbood. Komt, laat ons trachten er eenige van te beschrijven.

Van Zeist-Driebergen naar Maarsbergen toe loopt de spoorweg door uitgestrekte dennebosschen. Laat ons met loup, veldflesch, hamer en beitel ¹⁾ en andere benodigdheden van eene excursie dat spoor in die rigting volgen. Hier is vroeger blijkbaar heidegrond geweest. Dit

¹⁾ Een timmermansbeitel is, naar mijne ondervinding, het meest doeltreffend werktuig om planten mede uit te graven. Is de grond week, dan *steekt* men daarmee de plant eenvoudig uit. Is hij hard, dan moet men met een hamer (een steen is ook goed) op den beitel kloppen. De beitel kan, zoo gebruikt, ook dienen om korstmossen van rotsen of boomstammen te nemen.

getuigt o.a. de plantengroei langs den spoorweg en de greppels, die hem vergezellen. Beide inlandsche heidesoorten (*Erica tetralix* en *Calluna vulgaris*) groeijen hier in overvloed. Daartusschen: *Genista anglica* en *G. pilosa*, *Jasione montana*, *Senecio silvaticus*, *Hieracium umbellatum* enz.; *Corynephorus canescens*, *Anthoxanthum odoratum*¹⁾, *Carex pilulifera*, *Thymus vulgaris*, *Veronica officinalis*, *Teesdalia nudicaulis*, *Filago minima*, *Scleranthus annuus* en *S. perennis*, kortom, eene menigte heideplanten en wel in die vormen, welke aan de heide eigen zijn. Verder op, waar zich langwerpige waterplassen langs den spoorweg uitstrekken, ook dáár draagt de plantengroei het karakter van de heide: hier en daar veenmos (*Sphagnum*) met *Eriophoron vaginatum*; aan den kant heideplanten met een kleinen *Salix* (*S. repens*?), *Rynchospora alba* en *R. fusca*, *Juncus squamosus*, *Luzula multiflora*, *Scirpus setaceus*, *Illecebrum verticillatum*. Waar het half droog is: *Carex flava*, *Littorella lacustris*, *Juncus conglomeratus*, *J. effusus*, *J. capitatus*, *Gentiana pneumonanthe*, *Drosera pedicularis palustris*, *Lycopodium inundatum* en *L. clavatum*. In het water groeijen: *Potamogeton rufescens*, *Nitella's*, *Alisma plantago* (vgl. Album der Natuur, 1867, blz. 298), *Drosera rotundifolia* en *D. intermedia*, *Heleocharis palustris*, *H. multicaulis*, *Fossombroma pusilla* en *Funaria hygrometrica*, *Littorella lacustris*.

Wij volgen die kommen ten einde toe, ja blijven nog eenigen tijd langs den spoorweg²⁾. Niet veel verder is hier eene plek van het bosch, waar *Solidago virgaurea* groeit. Hier slaan we links om. In het dennebosch vinden we braamstruiken, *Erigeron canadense*, *Lonicera caprifolium*, *Vaccinium myrtillus*. Niet lang behoeven we te gaan, of we bevinden ons op de open heide. *Erica*, *Calluna*, *Genista*, de wel-

¹⁾ Prof. GRISEBACH van Göttingen maakte mij opmerkzaam op het feit, dat op de heidevelden van Hannover en van België het eenjarig *Anthoxanthum* (*A. Puelii*) groeit en dat dit waarschijnlijk ook ten onzent voorkomt. Opwekking aan onze botanici om het te zoeken!

Nog vermeld ik hier, dat ik in deze streken op *Anthoxanthum* niet zelden een soort van „moederkoorn” waarnaam. Is dat dezelfde zwam (*Sphaelia segetum*), die de rogge aandoet, of een andere soort? Interessant te onderzoeken. Ook op *Heleocharis* vond ik hier een soort van moederkoorn.

²⁾ Wat dieren betreft, bevatten die kommen *Rana esculenta* (de groene kikvorsch), alsmede vele salamanders met platten staart, sommige met zwarten rug en oranje-kleurigen buik, andere met graauwen rug en gevlekten buik. Ook waterslangen (*Coluber natrix*) zijn hier niet zeldzaam. De roode adder (*Vipera berus*) vond ik eens in het Zeisterbosch, maar nimmer in deze buurt. Daarentegen wemelt het hier van *Dytiscussen*, *Nepa's*, *Libellulae*, waterspinnen enz.

riekende thym (*Thymus serpyllum*¹⁾), deze zijn hier de gewone planten. Daartusschen: grassen (*Psamma arenaria*, *Nardus stricta*, *Anthoxanthum*, *Corynephorus canescens*), ook *Jasiona montana*, *Filago minima*, korstmossen, sommige met fraaije roode kopjes, mossen²⁾ en als het vochtig is, hier en daar een enkele paddestoel (*Boletus*, *Russula emetica*, *Agaricus laccatus*). Bij de zandstuivingen vinden we *Empetrum nigrum*.

Sommige van de heideplantjes (*Calluna vulgaris*) zijn als met rood garen omsponnen. Dat „garen” is *Cuscuta epithymum*, de woekerplant van de heide. Bezien we haar van nabij, dan zullen we er misschien trosjes kleine witachtige bloemen aan vinden. Struikjes *Juniperus communis* zijn hier niet zeldzaam. In de bosschen groeijen *Viola canina*, *Spartium scoparium*, *Rhamnus frangula*, *Senecio silvaticus*.

Maar zie, daar vóór ons, wat is dat voor eene hoogte? Het is de pyramide van Austerlitz. De soldaten van NAPOLEON I schijnen geen botanici te zijn geweest. Althans bij gebreke van bloedig tijdverdrijf heeft de „wereldziel” — zooals HEGEL hem noemt — goedgevonden, hen ter zijner eere en ter herinnering aan Austerlitz; een enormen zandhoop te laten opwerpen³⁾. Dat is nu de pyramide van Austerlitz. Maar genoeg van de tragische incarnatie's van het *eritis sicut Deus*!

Nabij de gemelde pyramide vinden we eene merkwaardige plek. Hier groeit namelijk *Lycopodium chamaecyparissias*, eene sierlijke plant. 't Is als een kleine cypres of thuja met platgedrukte takken, die op een langen steel een bundeltje elegante, cilindrische vruchtkegels naar boven steekt. Daarbij groeit ze in kransen, die, wegens den populairen naam van het lycopodium (*heksenmeel*), als „heksenkransen” bekend staan. Komt, graven wij van deze schoone plant eenige exemplaren uit. Hoe merkwaardig! de meeste staan door een langen, onderaardschen, kruipenden, geschubden wortelstok met elkaar in verband! — Al wandelende zijn we op een aardige hoogte gekomen. Laat ons hier eens rondzien.

¹⁾ *Thymus serpyllum* is in deze streken niet zelden bezet met ronde viltige uitwassen. Waarschijnlijk is het een ziekteverschijnsel, dat door den steek van een insect veroorzaakt wordt. Men vindt dergelijke uitwassen op *Veronica chamaedrys*.

²⁾ De meest gewone mossen van de heide zijn: *Polytrichum juniperinum*, *Paganatum aloides*, *Hypnum cupressiforme*, *Dicranum glaucum* (vormt witte kussens en is meest onvruchtbaar).

Eene zeldzame phanerogaam van de heide is het kleine *Exacum filiforme*. Een enkele maal ook vindt men er *Botrychium lunaria* en *Spiranthes autumnalis*.

³⁾ Naar men zegt, ligt in die pyramide eene looden kist met ik weet niet wat er in verborgen.

Vóór ons verheffen zich twee torens. De een is die van Amersfoort, de ander die van Oud-Leusden. Ze vormen een driehoek met een molen. Loopen we naar het middenpunt van dien driehoek toe. In die rigting vinden we schoone zaken. Merkt ge wel, dat de grond hier vochtiger wordt. Zie, daar groeijen *Rynchospora alba* en *R. fusca*, *Potentilla tormentilla*, ja, wat eene mooie aanwinst is, *Narthecium ossifragum*.

We zijn op weg naar de veenpannen. Dáár liggen zij: hooge pollen met diepe kuilen er tusschen. Heerlijk plekje! De kuilen zijn gevuld met *Sphagnum* en andere mossen. Hiertusschenin vindt men interessante phanerogamen, als eene kleine *Utricularia*, *Andromeda polifolia*, *Vaccinium oxycoccus*. Wij hebben hier een overvloed „de quoi satisfaire notre appétit botanique.” En we zouden geenszins te beklagen zijn, ook al moesten we onzen togt nu staken. Maar neen, dat behoeft niet. Alvorens den aftogt te blazen, willen we nog den Vogelenplas bezoeken. De Vogelenplas is een meertje, dat niet ver van de genoemde veenpannen ligt — of lag? — en aan meeuwen en andere watervogels tot lievelingsplek schijnt te strekken. Aan den rand van dit water groeijen *Littorella lacustris* met zijn langgesteelde meeldraden en de zeldzame *Lobelia Dortmanna*¹⁾.

En nu is het, dunkt mij, wel. Laat ons langzaam naar Leusden opwandelen. We kunnen daar, als naar gewoonte, den stoffelijken mensch gedenken en dan, hetzij te voet, hetzij met rijtuig, langs den straatweg naar huis gaan.

Heeft onze wandeling u niet verveeld, lezer? Zoo neen, breng dan met mij een woord van dank aan onzen landgenoot six, den ijverigen entomoloog, die mij in deze streken ingeleid en die aan de kennis van de Nederlandsche paddestoelen zulke uitstekende diensten bewezen heeft.

Sens (Yonne), Sept. 1867.

¹⁾ De laatste maal, dat ik den Vogelenplas bezocht, zocht ik er *Lobelia* te vergeefs. 't Was toch, zoo kwam het mij voor, het ware seizoen. Maar 't zou, helaas! de eerste maal niet zijn, dat eene zeldzame plant van eene gewone groeiplaats verdween. O, beschaving! ge draagt uw naam teregt! Wat *schaaft* ge al niet weg! Hoeveel goeds en schoons is er door uw toedoen niet in de prullemand geraakt. Trouwens niets is er wispelturiger dan groeiplaatsen van planten, of het moest zijn de schoone sexe . . . diegene, namelijk, welke de dichters bezingen! Misschien vindt men thans de *Lobelia* weer op hare oude plaats.